

تأثیر آب و هوا در پراکندگی نواحی جمعیتی

(مطالعه موردی: استان فارس)

دکتر زهرا حجازی زاده

دانشیار گروه جغرافیا - دانشگاه تربیت معلم تهران

سعید نگهبان

دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی و مدیریت محیط زیست - دانشگاه تهران

چکیده

در این پژوهش سعی شده تا ارتباط بین نواحی جمعیتی استان فارس با شرایط آب و هوایی مناطق مختلف استان شناسایی گردد. بنابراین در ابتدا توده های هوایی مختلف تأثیرگذار بر اقلیم استان شناسایی شدند، که این توده ها شامل بادهای شمالی، بادهای غربی، توده های جنوب و بادهای محلی می باشند. سپس، بعد از شناسایی نوع اقلیم مناطق مختلف و تجزیه و تحلیل آمار پراکندگی جمعیت استان، ارتباط بین پراکندگی جمعیت با شرایط آب و هوایی شناسایی گردید. در نهایت مشخص شد که مناطق مرکزی استان فارس به دلیل شرایط اقلیمی مناسب (بارش، دما و...) با سهم تراکم جمعیتی بیشتری نسبت به دیگر نواحی استان برخوردار بوده است.

واژه های کلیدی: آب و هوا، پراکندگی جمعیت، استان فارس

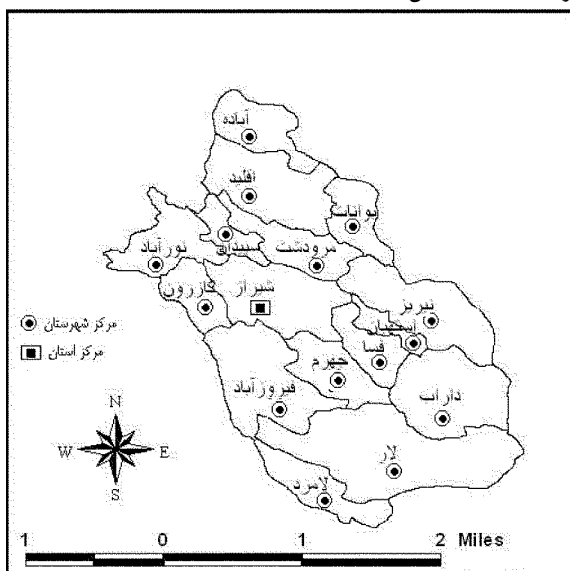
مقدمه

عوامل طبیعی در هر ناحیه ای بر روی ویژگیهای آن ناحیه تأثیر می گذارد. در بین عوامل طبیعی، آب و هوا از مهمترین عناصر تأثیرگذار بر روی شرایط مختلف هر منطقه می باشد. آب و هوا بر روی مقدار آب، بافت خاک، حاصلخیزی خاک و همچنین شرایط زیستی یک منطقه تأثیرات بسزایی دارد (کردوانی، ۱۳۸۱). پس در همین راستا زندگی انسانها در هر منطقه نیز به طور کلی متأثر از شرایط آب و هوایی آن منطقه می باشد و دیگر موجودات زنده مانند گیاهان و جانوران نیز تابع شرایط آب و هوایی هستند، چه بسا اگر در آب و هوای یک منطقه تغییر اساسی ایجاد شود این موجودات زنده از بین می روند (جعفر پور، ۱۳۷۷). پراکندگی جمعیت های انسانی در روی کره زمین تحت تأثیر آب و هوا قرار دارد و باعث تراکم جمعیت در نقاط خوش آب و هوا مانند اروپا و پراکندگی و کم بودن جمعیت در نقاط گرم و خشک و سوزان مانند آفریقا می شود (مهدوی، ۱۳۸۱).

آب و هوا در مقیاس منطقه ای و محلی هم بر روی پراکندگی جمعیت های انسانی نقش دارد. این تحقیق قصد دارد تأثیرات آب و هوا بر روی پراکندگی جمعیت انسانی در استان فارس را بررسی و تحلیل کند.

موقعیت جغرافیایی و تقسیمات سیاسی استان فارس

استان فارس در جنوب منطقه مرکزی ایران بین مدارهای ۲۷ درجه و ۲ دقیقه الی ۳۱ درجه و ۴۲ دقیقه عرض شمالی و ۵۰ درجه و ۳۲ دقیقه الی ۵۵ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی واقع شده است. این استان از طرف شمال با استان اصفهان و یزد، از سمت مغرب با استانهای کهگیلویه و بویر احمد و بوشهر، از طرف جنوب با استان هرمزگان و از سمت شرق با استان کرمان همسایه است. بر اساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۷۵ این استان با مرکزیت شیراز شامل ۱۶ شهرستان، ۴۸ شهر، ۶۰ بخش و ۱۸۵ دهستان بوده است. مساحت این استان در حدود ۱۳۳ هزار کیلومتر مربع است (نقشه ۱). (جغرافیای استان فارس، ۱۳۷۷).

نقشه ۱: تقسیمات کشوری (سیاسی) استان فارس

آب و هوای استان فارس

استان فارس دارای زمستانهای نسبتاً معتدل، بهار گرم و تابستانهای گرم و خشک می باشد. بر حسب آمارهای گرفته شده، متوسط درجه حرارت در

نواحی شمالی و شمال غربی استان فارس نسبت به جنوب و جنوب شرقی آن میزان کمتری را نشان می‌دهد.

میزان بارندگی در نواحی کوهستانی بیش از ۴۰۰ میلی متر و در نقاط کم ارتفاع و دشتهای جنوب و جنوب شرق ۱۰۰ میلی متر است. به عبارت دیگر میزان بارندگی از شمال و شمال غرب به جنوب و جنوب شرق، کاهش می‌یابد (ره انجام، ۱۳۷۹).

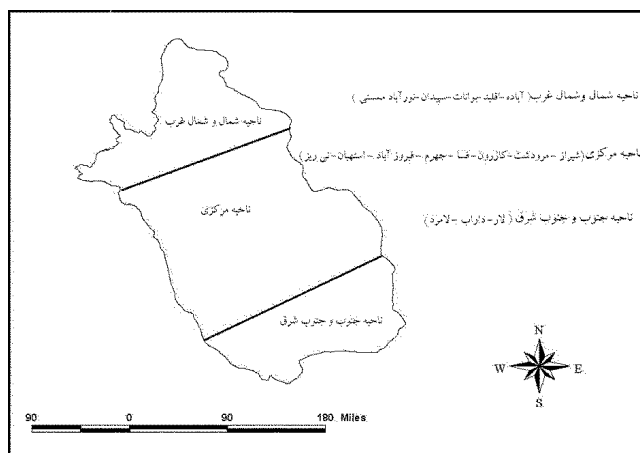
ایران که در منطقه معتدله نیمکره شمالی واقع شده تحت تأثیر چندین جریان کلی هوا قرار دارد (علیچانی، ۱۳۸۱)، که استان فارس با توجه به موقعیت و وسعتی که دارد از ۳ جریان کلی تأثیر می‌پذیرد. علاوه بر این استان فارس تحت تأثیر بادهای محلی نیز قرار دارد. به طور کلی جریان توده‌های هوایی فارس به ۴ دسته تقسیم می‌شوند (نقشه ۳) که عبارتند از:

۱- بادهای شمالی: از داخل سبیری به ایران می‌وزند و بسیار سرد و خشک هستند و باعث سردی هوا در زمستان بخصوص در مناطق کوهستانی می‌گردند.

۲- بادهای غربی: از اقیانوس اطلس و دریای مدیترانه به سمت ارتفاعات زاگرس حرکت می‌کنند و جزو بادهای باران آور هستند که سبب ریزش برف و باران می‌شوند.

۳- توده‌های هوای جنوب: از عربستان به سمت جنوب ایران حرکت می‌کنند، گرم و خشک بوده و در فصل گرم باعث افزایش دما می‌شوند.

۴- بادهای محلی: وزش این بادهای بر حسب شبانه روز از سمت کوهستان به دشت و بر عکس می‌باشد. یکی از این بادهای قهره می‌باشد که در نورآباد ممسنی در امتداد رودخانه فهلیان می‌وزد (جغرافیای استان فارس، ۱۳۷۷).

نقشه ۲: تقسیم بندی استان فارس به نواحی آب و هوایی

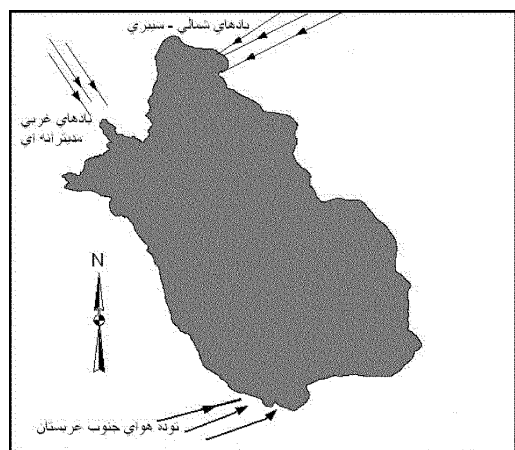
به طور کلی استان فارس به ۳ ناحیه آب و هوایی تقسیم می‌شود (نقشه ۲). که عبارتند از:

۱- ناحیه کوهستانی شمال، شمال غرب و غرب: این ناحیه به علت کوهستانی بودن دارای زمستانهای سرد و تابستانهای معتدل می‌باشد. در این ناحیه معمولاً زمینها شیبدار هستند و خاک مرغوبی وجود ندارد. بارش این

ناحیه حدود ۴۰۰ تا ۶۰۰ میلی متر می‌باشد.

۲- ناحیه مرکزی: دارای آب و هوای معتدل است، زمستانها بارندگی مفید و خوبی داشته و تابستانها گرم است. علت پدید آمدن این نوع آب و هوا در ناحیه مرکزی فارس، کاهش نسبی ارتفاع زمین نسبت به شمال و شمال غرب استان می‌باشد. این ناحیه زمینهای مسطح و حاصلخیز زیادی دارد و میزان بارندگی اش در حدود ۲۰۰ تا ۴۰۰ میلی متر می‌باشد.

۳- ناحیه جنوب و جنوب شرقی: به علت کاهش ارتفاع و عرض جغرافیایی و نحوه توزیع کوهها میزان بارندگی در فصل زمستان در این ناحیه نسبت به دو ناحیه دیگر کمتر است. در زمستانها هوا معتدل و در تابستانها هوا بسیار گرم است و ناحیه خشک این استان را در بر می‌گیرد. میزان بارندگی در این ناحیه حدود ۱۰ تا ۲۰۰ میلی متر است.

نقشه ۳: توده‌های هوایی مؤثر بر آب و هوای استان فارس

جمعیت شهرستانهای استان فارس (طبق سرشماری سال ۱۳۷۵)

استان فارس طبق سرشماری سال ۱۳۷۵، ۳۸۱۷۰۳۶ نفر جمعیت داشته که دارای تراکمی حدود ۲۵ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است. تعداد جمعیت هر یک از شهرستانهای استان فارس به ترتیب از پر جمعیت به کم جمعیت در جدول (۱) آمده است.

جدول ۱: جمعیت شهرستانهای استان فارس

(طبق سرشماری سال ۱۳۷۵)

ردیف	شهرستان	تعداد جمعیت	ردیف	شهرستان	تعداد جمعیت
۱	شیراز	۱۴۲۳۸۰۵	۹	نورآباد ممسنی	۶۱۲۴۳
۲	مرودشت	۳۴۷۳۳۸	۱۰	لامرد	۱۱۲۰۱۸
۳	کازرون	۲۵۴۹۹۲	۱۱	آباده	۱۱۱۲۲۰
۴	لار	۲۳۶۰۹۴	۱۲	نی ریز	۹۱۶۴۵
۵	داراب	۲۱۰۹۳۵	۱۳	سپیدان	۸۷۲۴۶
۶	فیروزآباد	۲۰۹۰۰۷	۱۴	اقلید	۸۰۹۴۷
۷	جهرم	۱۹۷۱۲۸	۱۵	استهبان	۶۲۹۳۱
۸	فسا	۱۸۳۸۱۸	۱۶	بوانات	۴۶۶۶۹

مرکزی استان فارس این حالت تا حدودی وجود دارد. این ناحیه شامل شهرستانهای شیراز، مرودشت، کازرون، فسا، جهرم، استهبان، فیروزآباد و نی ریز است.

۳- در ناحیه جنوب و جنوب شرقی استان آب و هوای بسیار گرم و خشکی مسلط است که میانگین بارش در این منطقه ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلی متر می باشد. در این ناحیه نسبت به مساحتی که دارد جمعیت کمی زندگی می کنند که این تعداد جمعیت دارای پراکندگی زیادی هستند. زیرا در این منطقه پهناترین شهرهای استان یعنی لار و داراب واقع شده اند.

در این منطقه رطوبت، کم و هوا، گرم و خشک می باشد و خاکهای نامرغوب و شور زیادی وجود دارد که همگی از عوامل محدود کننده تعداد جمعیت می باشند. پس عوامل آب و هوایی در تراکم جمعیت این منطقه از استان نیز بی تأثیر نبوده و باعث کم بودن و پراکندگی جمعیت در این ناحیه شده است.

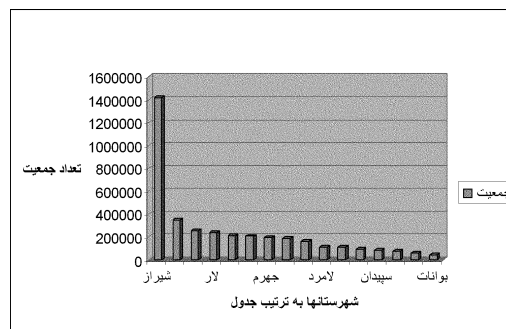
نتیجه گیری

با توجه به مطالعات انجام شده، ۴ نوع جریان توده هوا بر استان فارس تأثیر گذار می باشند که این توده های هوا عبارتند از: بادهای غربی، بادهای شمالی، توده هوای جنوب و در نهایت بادهای محلی. بعد از بررسی های آب و هوایی مناطق مختلف استان فارس، این استان به ۳ منطقه آب و هوایی تقسیم گردیده است: ۱- ناحیه کوهستانی شمال، شمال غرب و غرب، که این منطقه، بارشی حدود ۴۰۰ تا ۶۰۰ میلی متر دارد. ۲- ناحیه مرکزی که بارشی ما بین ۳۰۰ تا ۴۰۰ میلی متر دارد. ۳- ناحیه جنوب شرقی که دارای بارشی حدود ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلی متر می باشد.

در پایان با تطبیق دادن نوع آب و هوا با جمعیت استان، این نتایج حاصل گردید: ۱- شمال و شمال غرب استان به دلیل سرد بودن آب و هوا و دیگر محدودیتهای طبیعی جمعیت کمی را در خود جای داده است. ۲- در نواحی مرکزی استان به دلیل آب و هوای معتدل و شرایط محیطی مناسب، جمعیت بسیار زیادی نسبت به دیگر نواحی استان مستقر شده است. ۳- در جنوب و جنوب شرق استان، به دلیل آب و هوای بسیار خشک و بارش کم، جمعیت کمتری پراکنده شده است.

منابع

- ۱- کاویانی، محمدرضا علیجانی، بهلول- مبانی آب و هواشناسی- انتشارات سمت- ۱۳۷۸.
- ۲- علیجانی، بهلول- آب و هوای ایران- انتشارات دانشگاه پیام نور- ۱۳۷۷.
- ۳- مهدوی، مسعود- مبانی جغرافیای جمعیت- انتشارات قومس- ۱۳۸۱.
- ۴- نظری، علی اصغر- جغرافیای جمعیت ایران- انتشارات گیتاشناسی- ۱۳۷۲.
- ۵- زنده دل، حسن- راهنمای جامع ایرانگردی (استان فارس)- نشر ایر انگردان- ۱۳۷۷.
- ۶- جعفرپور، ابراهیم- مبانی اقلیم شناسی- انتشارات دانشگاه پیام نور- ۱۳۷۷.
- ۷- کردوانی، پرویز- جغرافیای خاکها- انتشارات دانشگاه تهران- ۱۳۸۱.
- ۸- ره انجام، انوشیروان- پایان نامه کاربرد توانهای محیطی در ایجاد مسکن و آسایش در شهر شیراز- دانشگاه تربیت معلم- ۱۳۷۹.
- ۹- گروه آموزشی جغرافیای استان فارس- جغرافیای استان فارس- شرکت چاپ و نشر کتب درسی- ۱۳۷۷.
- ۱۰- مرکز آمار ایران- سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵.

نمودار ۱: جمعیت شهرستانهای استان فارس به ترتیب (سرشماری سال ۱۳۷۵)

نقش آب و هوا در پراکندگی جمعیت استان فارس

بر طبق اطلاعاتی که از آب و هوا و پراکندگی جمعیت در استان فارس گردآوری شده، تحلیل هایی را در مورد نقش آب و هوا در پراکندگی جمعیت در استان فارس می توان داشت که این تحلیل ها عبارتند از:

۱- در شمال، شمال غرب و غرب استان که آب و هوای نسبتاً سرد حاکمیت دارد جمعیت زیادی زندگی نمی کنند و این منطقه چون دارای ارتفاعات زیادی بوده و ارتفاع منطقه هم زیاد است، سرد می باشد. علاوه بر این، منطقه مورد نظر شیبدار بوده و زمین مسطح در این منطقه کم می باشد. حتی بعضی شهرها در این ناحیه از استان بر روی شیب های تقریباً تند واقع شده اند مثل شهر سپیدان. بعلاوه، عوامل آب و هوایی بر روی بافت و حاصلخیزی خاک هم تأثیر دارند و معمولاً خاک این منطقه زیاد حاصلخیز نیست در نتیجه جمعیت کمی در این منطقه زندگی می کنند. به طور کلی این منطقه از استان، با توجه به وسعتی که دارد، جمعیت کمی را در خود جای داده است.

با توجه به این مطالب، مردم معمولاً مناطقی را برای زندگی انتخاب می کنند که پتانسیل طبیعی آن منطقه جوابگوی نیازهای روزمره آنها باشد. این ناحیه به دلیل شیبدار بودن زمین، سرد بودن هوا و نامرغوب بودن بافت خاک که همگی متأثر از عوامل آب و هوایی می باشند، جمعیت کمی را در خود جای داده است. این ناحیه شامل شهرستانهای آباده، اقلید، سپیدان و نورآباد ممسنی است.

۲- در ناحیه مرکزی استان که دارای آب و هوای معتدلی است جمعیت بسیار زیادی زندگی می کنند به طوری که پر جمعیت ترین شهرهای استان فارس در این ناحیه واقع شده اند.

این ناحیه دارای آب و هوای مساعد و زمین های مسطح زیادی مانند دشتهای اطراف شیراز و مرودشت است و همچنین رطوبت کافی و خاک حاصلخیزی دارد، که همه اینها از عوامل مهم جذب و متراکم شدن جمعیت استان در این ناحیه می باشد. همان طور که می دانیم حاصلخیزی زمین، رطوبت، اعتدال هوا و بافت خاک، همگی تا حد زیادی تحت تأثیر آب و هوا و توده های هوایی که از منطقه می گذرند قرار دارد. زمانی که همه اینها به طور مساعد و مناسب در یک منطقه وجود داشته باشند، جمعیت های انسانی به طرف منطقه هجوم می آورند و باعث تراکم و تمرکز شدید جمعیت در آن منطقه می شوند، که در ناحیه

